

**ПЕРЕПІДГОТОВКА ВИКЛАДАЦЬКИХ КАДРІВ
ЯК УМОВА ЕФЕКТИВНОСТІ НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ
В ЗАКЛАДАХ ПРОФТЕХОСВІТИ (50–60-ТІ рр. ХХ ст.)**

У статті розкрито систему перепідготовки викладацьких кадрів навчальних закладів профтехосвіти в контексті розвитку навчально-методичної роботи. Охарактеризовано основні питання проблеми: створення власної відомчої підготовки та перепідготовки персоналу, програми семінарів, шестимісячних курсів, тижневих семінарів, а також педагогічні читання тощо.

Ключові слова: перепідготовка, викладачі, навчально-методична робота, навчальні заклади профтехосвіти.

Сучасний викладач постає перед проблемою органічного поєднання теорії та практики. Це завдання вирішується шляхом організації методичної роботи як форми його своєрідної професійно-оперативної перепідготовки.

По-перше, вона забезпечує прагнення вчителя до оволодіння частковими методиками, надає йому можливість навчитися перетворювати теоретично отримані знання на досвід власної творчої діяльності щодо створення умов для саморозвитку пізнавальної активності учнів, подавати навчальний матеріал у вигляді проблемних питань тощо.

По-друге, методична робота сприяє усуненню прогалин у знаннях про сучасні тенденції в освіті.

Навчально-методична робота ставала предметом досліджень багатьох науковців. Так, сутність методичної роботи в різні роки розкривали Ю. Бабанський, Н. Кухарев, М. Скаткін та ін. Як структурну ланку системи безперервної освіти розглядали методичну роботу А. Галаган, А. Єрмола, О. Сидоренко.

Питання організації навчально-методичної роботи з викладачами методичних закладів досліджувала Т. Лебединець, з учителями початкових класів – Н. Матвеева.

Однак поза увагою дослідників залишилася проблема взаємозв'язку перепідготовки педагогічних кадрів та ефективності навчально-методичної роботи в закладах профтехосвіти в конкретний історичний період (50–60 рр. ХХ ст.), що й визначило *мету статті*.

Одним із кроків, спрямованих на усунення недоліків, зазначених у серпневій постанові Ради народних комісарів 1945 р., стала робота із суттєвого підвищення професійного рівня педагогічного складу працівників системи профтехосвіти, яка здійснювалася шляхом створення власної відомчої мережі підготовки та перепідготовки кадрів, а також залучення сторонніх висококваліфікованих фахівців.

Так, уже в 1946 р. відповідно до розпорядження уряду СРСР перший загін випускників вищих навчальних закладів (800 інженерів та 1700 викладачів загальноосвітніх предметів) отримав призначення на роботу в училища й школи ФЗН; крім того, одночасно різні міністерства й відомства перевели до цих навчальних закладів 13 475 висококваліфікованих робітників і спеціалістів на по-

сади майстрів виробничого навчання та старших майстрів. Із цього часу мережа професійно-технічних закладів поповнювалася щорічно випускниками інститутів і технікумів, контингент яких щорічно зростає; наприклад, у 1955–1956 рр. в училища і школи ФЗН нашої республіки одержали призначення більше ніж 850 осіб, які закінчили вищі й середні спеціальні навчальні заклади, а за 1951–1959 рр. – понад 2500 молодих спеціалістів. Цьому сприяли й тогочасні кроки уряду зі збільшення кількості закладів, які готували інженерно-педагогічних працівників для сфери професійної освіти; зокрема, після постанови Ради Міністрів “Про заходи з подальшої індустріалізації, поліпшення якості і зменшення вартості будівництва” (1955 р.) для забезпечення новостворених будівельних училищ кваліфікованими майстрами виробничого навчання й викладачами були засновані два індустріальних технікуму, а в трьох раніше існуючих – відкриті вечірні відділення будівельного профілю; аналогічна картина спостерігалася і в інших галузях народного господарства. Як наслідок, постійно зростав прошарок педагогічних працівників навчальних закладів профтехосвіти з вищою та середньою освітою; якщо в 1951 р. вони становили 43,3% контингенту викладачів і майстрів, то в 1958 р. – вже 55,5%.

Робота зі створення власної відомчої мережі підготовки та перепідготовки педагогічного персоналу була розпочата ще Головним управлінням трудових резервів і передбачала такі заходи.

По-перше, враховуючи, що в роки Великої Вітчизняної війни на роботу в училища і школи ФЗН замість призваних на військову службу досвідчених педагогічних працівників пройшли молоді кадри (передусім на посади майстрів виробничого навчання) з-поміж випускників цих самих навчальних закладів, які за своєю виробничою та методичною підготовкою згодом перестали відповідати рівню нових вимог, становлячи від 60 до 80% контингенту майстрів, обласні управління трудових резервів на межі 1945–1946 рр. почали повсюдно організовувати для них спеціальні короткострокові курси-семінари підвищення кваліфікації. Останні зазвичай працювали в два потоки, чому сприяв новий порядок чергування виробничих і теоретичних занять, встановлений щойно впровадженими навчальними планами (тобто майстер брав участь у роботі семінару в ті дні, коли учні його групи вивчали загальноосвітні й загальнотехнічні дисципліни).

Програма цих семінарів складалася з двох частин: перша – присвячена вивченню методичних питань, а друга – головним чином виробничій роботі біля верстатів, лещат тощо. Крім відвідування лекцій, кожний із слухачів був зобов’язаний виконати й практичні домашні роботи: скласти місячний план виробничого навчання групи, план заняття з групою на один день, план бесіди на яку-небудь виховну тему [1].

По-друге, на початку 1946 р. при тих самих обласних підрозділах Головного управління трудових резервів були засновані шестимісячні курси для підготовки майстрів виробничого навчання з-поміж осіб, які мали освіту в обсязі не менше шести класів загальноосвітньої школи і кваліфікацію за спеціальністю не нижче від 5-го розряду.

По-третє, одночасно із цим була розгорнута мережа курсів підвищення кваліфікації керівного персоналу, на яких навчання відбувалося як з відривом від виробництва, так і без нього; на них відряджалися керівники територіальних обласних управлінь і їх заступники, директори училищ і шкіл ФЗН, заступники

директорів з навчально-виробничої частини, помічники директорів з культурно-виховної роботи, старші майстри [2, с. 24].

Про зміст роботи вищезазначених семінарів для майстрів виробничого навчання, які переважно проводилися безпосередньо в навчальних закладах профтехосвіти під керівництвом завучів (в училищах) або старших майстрів (у школах ФЗН), свідчать теми занять (розроблені, щоправда, обласними управліннями). Наприклад, у Харківській області тогочасна програма навчання майстрів мала таку тематику:

- завдання системи трудових резервів у новій п'ятирічці (1 година);
- навчальна документація, її значення та використання (4 години);
- документація з планування для майстра (2 години);
- облікова документація, її значення й упорядкування (2 години);
- організація робочих місць майстра й учнів (2 години);
- різновиди інструктажу та методи його здійснення (2 години);
- добір навчально-виробничих робіт (2 години);
- виховні й організаційні завдання майстра (2 години);
- підвищення ідейного рівня та кваліфікації майстра (2 години) [3].

Паралельно із цим в училищах і школах ФЗН створювалися аналогічні семінари і для викладачів; наприклад, у Дніпродзержинському ремісничому училищі металургів (Дніпропетровська область) на заняттях вони вивчали такі теми: “Планування роботи викладача”; “Аналіз контрольних письмових робіт за чверть”; “Основні відомості про металеві сплави”; “Спільна робота майстра, вихователя та викладача з навчання й виховання учнів”; “Досягнення прокатного, доменного та мартенівського виробництва”; “Організація й методика проведення урока” [4].

Питання підвищення кваліфікації педагогічного персоналу не втратило актуальності й після реорганізації Головного управління трудових резервів у міністерство. Так, з метою засвоєння майстрами виробничого навчання мінімуму знань з педагогіки та методики наказом міністра в травні-червні 1947 р. були проведені тижневі семінари (з відривом від виробництва) із залученням до проведення занять кваліфікованих викладачів педагогічних і технічних навчальних закладів та кращих працівників місцевих управлінь трудових резервів. Навчальний план цих семінарів передбачав по 10 годин лекцій на педагогіку та методику виховної роботи, а також 28 годин на методику виробничого навчання. При цьому остання складалася з таких розділів:

- система державних трудових резервів (1 година);
- зміст навчання в училищах і школах ФЗН (4 години);
- методика й організація виробничого навчання (16 годин);
- планування та облік навчальної роботи (4 години);
- майстер як основний керівник виробничого навчання (3 години).

У свою чергу, курс методики й організації виробничого навчання охоплював такі теми: загальна методика виробничого навчання (4 години), методика виробничого навчання в навчальних майстернях та в цехах підприємств (по 6 годин на кожну) [5].

Трохи пізніше “з метою здобуття педагогічних знань, необхідних... для роботи з навчання й виховання молодих кваліфікованих робітників” міністерство організувало обов'язкове вивчення педагогічного мінімуму спочатку старшими майстрами та вихователями, а потім і директорами училищ і шкіл ФЗН, які не

мали спеціальної педагогічної освіти [6, с. 22; 7, с. 10]. При цьому кожний з них обирав форму підготовки (навчання на курсах без відриву від виробництва або самостійна підготовка) за власним розсудом, а також визначав час її проведення в зазначений період; керівники республіканських, обласних і міських управлінь, у свою чергу, зобов'язувалися забезпечити слухачів необхідними навчальними посібниками.

У 1949 р. згідно з наказом міністра для педагогічних працівників училищ і шкіл ФЗН, які не мають педагогічної освіти й раніше не навчалися на курсах підготовки та підвищення кваліфікації, територіальними управліннями трудових резервів було організовано вивчення педагогічного мінімуму за розширеною програмою, яке передбачало: заняття з педагогіки (в обсязі програми учительських інститутів), методики виробничого навчання, методики виховної роботи, організації й контролю за навчальною роботою – для директорів, їх заступників з навчально-виробничої роботи, помічників з культурно-виховної роботи; з педагогіки (в обсязі програми педагогічних училищ), методики виробничого навчання та методики виховної роботи – для майстрів виробничого навчання, старших майстрів і вихователів [8, с. 90].

Зазначена тенденція тривала й надалі, про що, наприклад, свідчить витяг з наказу міністра трудових резервів, виданого у 1952 р.: “Особи, які приймаються на роботу в навчальні заклади і не мають педагогічної освіти, повинні засвоїти встановлений педагогічний мінімум і по завершенні трьох місяців... скласти відповідний іспит”.

Для сприяння в підготовці до зазначеного іспиту в навчальних закладах впроваджувалися певні заходи: так, з допису у спеціалізований відомий журнал “Профессионально-техническое образование” про діяльність Миргородського училища механізації сільського господарства (Полтавська область) впливає, що силами найбільш досвідчених педагогів і майстрів, а також сторонніх фахівців для цього контингенту проводилися лекції й консультації, була в наявності необхідна педагогічна та методична література; безпосередньо в училищі відбувалися іспити, які приймала комісія, що складалася з керівного персоналу навчального закладу, представників районного відділу народної освіти та запрошених викладачів вищих навчальних закладів [9].

Важливу роль у справі оволодіння керівним персоналом навчальних закладів системи профтехосвіти належним професійним рівнем відігравали зазначені раніше Всесоюзні курси підвищення кваліфікації, які здійснили перший випуск слухачів у 1948 р. Вони являли собою багатогалузевий навчальний заклад, де заняття проводилися з відривом від виробництва за 7–8 навчальними планами впродовж шести місяців (дещо пізніше було засноване й річне відділення).

Згідно з навчальними планами курсів, слухачі вивчали технічні, суспільно-політичні, педагогічні і методичні дисципліни, здобуваючи знання, необхідні для практичної діяльності та поліпшення якості навчально-виховної роботи.

Координацію навчально-методичної роботи курсів здійснювала педагогічна рада; важливу роль в організації педагогічного процесу відігравали навчальні кабінети, при яких працювали наукові гуртки слухачів. Поряд з теоретичними знаннями курсанти вдосконалювали практичні навички, зокрема під час практики в провідних навчальних закладах трудових резервів.

Крім Всесоюзних курсів, у цілому ряді міст були створені їх філіали, які працювали при індустріальних технікумах; до найбільших серед них належали, зокрема, Харківський та Київський [10; 11].

Із часом набула поширення тенденція до поступового перенесення центра ваги в справі підвищення кваліфікації педагогічного персоналу навчальних закладів профтехосвіти з прискореного, стислого й дещо поверхового процесу вдосконалення знань (лекції, конференції, семінари, короткострокові курси, засвоєння педмінімуму тощо) на більш ґрунтовне. Про це, наприклад, свідчить витяг з наказу по Міністерству трудових резервів, виданого у 1952 р.: “Одним з головних завдань у роботі з кадрами... є максимальне залучення працівників училищ, шкіл ФЗН і управлінь на заочне і вечірнє навчання в середніх спеціальних і вищих навчальних закладах”.

Поряд із зазначеними вище заходами з підвищення кваліфікації працівників системи професійної освіти ефективною формою, використовуваною для досягнення тієї самої мети, слугували “Педагогічні читання”, впроваджені наказом по Міністерству трудових резервів у березні 1947 р. [12].

Згідно з наказом, ці читання повинні були сприяти узагальненню кращого досвіду навчально-виховної діяльності в закладах профтехосвіти та підвищенню педагогічної кваліфікації їх працівників; змістом же самих читань могли бути найбільш актуальні питання методики навчання й виховання учнів, педагогіки та педагогічної психології.

На зазначений захід надавалося 10–12 днів у жовтні; доповідачами виступали кваліфіковані майстри виробничого навчання, викладачі, керівні працівники училищ і шкіл ФЗН, робітники методичних кабінетів та управлінь міністерства, наукові й інженерно-технічні працівники установ і підприємств. Що ж до обговорення доповідей, то до нього залучалися працівники навчальних закладів трудових резервів, методичних кабінетів і територіальних управлінь, наукові співробітники та викладачі інститутів, інженерно-технічні робітники підприємств.

Тематика доповідей на “Педагогічних читаннях” у той час встановлювалася Міністерством трудових резервів, хоча потенційні доповідачі могли запропонувати додаткові теми, погодивши їх із спеціальною міністерською комісією; особи, які виявили згоду, працювати над однією з тем, сповіщали про це місцеве управління трудових резервів і подавали до нього розгорнутий план роботи з визначенням строків завершення кожного етапу; навчально-методичні кабінети й методичні об’єднання територіальних управлінь, у свою чергу, забезпечували доповідачів науковим керівництвом і консультаціями.

Для керівництва “Педагогічними читаннями” і розгляду поданих доповідей при вченій раді міністерства створювалася спеціальна комісія; схвалені нею доповіді заслуховувалися й обговорювалися на читаннях, організованих місцевими управліннями трудових резервів. За кожен таку прочитану доповідь автор (або автори) одержував грошову винагороду, а за доповіді, визнані кращими, – грошову премію (у підвищеному розмірі).

Як свідчать публікації в спеціалізованих періодичних виданнях, тогочасна тематика “Педагогічних читань” включала питання педагогіки й педагогічної психології, загальної методики виробничого навчання в навчальних майстернях і цехах підприємств, основ методики викладання спеціальної технології, принципів відбору та планування навчально-виробничих робіт у різні періоди навчання,

методики й змісту підготовки майстрів до занять, методики оволодіння здатністю “читати” креслення тощо [13].

Наочне уявлення про зміст доповіді на тему “Загальна методика виробничого навчання в навчальних майстернях ремісничих і залізничних училищ” надають тези до неї, складені одним із потенційних доповідачів “Педагогічних читань” (старшим майстром залізничного училища):

- навчальні майстерні та їх оснащення;
- роль майстерень у справі виховання в учнів охайності, досконалості й чистоти;
- вивчення майстром кожного учня; виховання почуття відповідальності в кожного вихованця за честь групи та училища;
- операційно-комплексна система виробничого навчання;
- урок – основна форма навчальної роботи в навчальних майстернях;
- колективний інструктаж і його застосування;
- фронтальні вправи в початковий період навчання, переваги фронтального навчання;
- індивідуальна робота учнів; методи індивідуального інструктажу [14].

Про масштабність “Педагогічних читань”, проведених, наприклад, у 1947/48 навчальному році, свідчить наказ міністра трудових резервів [14]. У ньому зазначено, що спеціальною міністерською комісією для читань було остаточно схвалено 150 доповідей, підготовлених майстрами, вихователями, викладачами навчальних закладів, методистами та інспекторами територіальних управлінь; в їх обговоренні взяли участь більше ніж шість тисяч осіб; після завершення читань був виданий збірник цих доповідей, а начальникам територіальних управлінь Міністерства трудових резервів було наказано готуватися до “Педагогічних читань” у наступному році.

Висновки. Отже, як свідчить проведене дослідження, підвищення кваліфікації педагогічних кадрів системи профтехосвіти було актуальною проблемою, від розв’язання якої залежав і рівень методичної роботи в начальних закладах.

Список використаної літератури

1. Соничев С. Повышение квалификации молодых мастеров / С. Соничев // Производственное обучение. – 1946. – № 5. – С. 9.
2. В Главном управлении трудовых резервов // Производственное обучение. – 1946. – № 2. – С. 24–25.
3. Богомолов В. Семинары мастеров производственного обучения / В. Богомолов // Производственное обучение. – 1947. – № 1. – С. 25.
4. Семинары в училище // Производственное обучение. – 1946. – № 1. – С. 25.
5. О проведении семинаров мастеров производственного обучения // Сборник приказов и инструкций Министерства трудовых резервов Союза ССР (май 1947 года). – М. : Трудрезервиздат, 1947. – С. 16–21.
6. Об изучении педагогического минимума мастерами, старшими мастерами и воспитателями ремесленных, железнодорожных училищ и школ ФЗО Министерства трудовых резервов // Сборник приказов и инструкций Министерства трудовых резервов Союза ССР (июнь 1947 года). – М. : Трудрезервиздат, 1947. – С. 22–23.
7. О плане подготовки квалифицированных рабочих в училищах и школах ФЗО Министерства трудовых резервов на 1948 год // Сборник приказов и инструкций Министерства трудовых резервов Союза ССР (январь–февраль 1948 года). – М. : Трудрезервиздат, 1948. – С. 6–12.

8. Об улучшении качества подготовки квалифицированных рабочих в училищах и школах ФЗО / М.С. Розофаров // Трудовые резервы СССР : сборник официальных материалов. – М. : Госуд. изд-во юридической литературы, 1950. – С. 87–90.
9. Пашенко М. В педагогических кабинетах училищ / М. Пашенко, Э. Войцеховский // Профессионально-техническое образование. – 1956. – № 1. – С. 26.
10. На уроках повышения квалификации // Производственное обучение. – 1948. – № 9. – С. 32.
11. Есиков В. Центральным курсам усовершенствования – 10 лет / В. Есиков // Профессионально-техническое образование. – 1958. – № 5. – С. 18–19.
12. Положение о “Педагогических чтениях”, организуемых Министерством трудовых резервов / М.С. Розофаров, В.В. Лобанов // Сборник важнейших законодательных и ведомственных материалов о трудовых резервах СССР. – М. : Трудрезервиздат, 1948. – Вып. 1. – С. 103–105.
13. Про перетворення Головного управління професійно-технічної освіти при Раді Міністрів Української РСР в союзно-республіканський Державний комітет Ради Міністрів УРСР по професійно-технічній освіті // Відомості Верховної Ради Української Соціалістичної Республіки. – 1966. – № 10. – С. 95.
14. Подготовка к “Педагогическим чтениям” // Производственное обучение. – 1947. – № 8. – С. 24–25.

Стаття надійшла до редакції 26.10.2012.

Черкашина О.О. Переподготовка преподавательских кадров как условие эффективности учебно-методической работы кадров в учреждениях профтехобразования (50–60-е гг. XX в.)

В статье раскрыта система переподготовки преподавательских кадров учебных учреждений профтехобразования в контексте развития учебно-методической работы. Охарактеризованы основные вопросы проблемы: создание собственной ведомственной подготовки и переподготовки персонала, программы семинаров, шестимесячных курсов, недельных семинаров, а также педагогических чтений и т.п.

Ключевые слова: переподготовка, преподаватели, учебно-методическая работа, учебные заведения профтехобразования.

Cherkashyna O. Teaching personnel retraining as a factor of effectiveness educational methodical work of teaching personnel in the institutions of vocational training (50–60-ies of XX century)

In article the system of retraining of teaching personnel of educational institutions of vocational training in a context of development of educational methodical work is opened. It is characterized the basic questions of a problem: creation of own departmental preparation and retraining of the personnel, the program of seminars, six-monthly courses, week seminars, and also pedagogical readings, etc.

Key words: retraining, teachers, educational methodical work, vocational training educational institutions.